

nimeltään *Unohdettuja jyvaskyläläisreseptejä*. Reseptiosiossa lukija pääsee perehtymään muun muassa herkuttelevien jyvaskyläläisten ruokalautaselta löytyneeseen lahnanpääsopan ohjeeseen sekä läskisoosin historiaan. Suomalaisten suosioon noussut ruokalaji yleistyi Suomen säätyläispöydissä 1880-luvulla, jolloin markkinoille oli tullut halpaa läskiä Amerikasta. Kirjan varsinaisista käsittelyluvuista käy ilmi, että soosiin oli mahdollista käyttää tuontiläskin ohella myös kotien lihatiinuiista löytyvää siansivua.

Monet kirjan ruokaohjeista perustuvat Fredriksonin omien esivanhempien perimätietoon sekä hänen Signe-isoäitinsä käsin kirjoittamaan reseptivihkoon. Omien sukulaisten reseptikokoelmien hyödyntäminen kertoo hyvin ruokahistorian haastavasta lähdetilanteesta. Tavallisten ihmisten ruokaohjevihkoset olisivat käyttökelpoinen lähde siihen, minkälaista ruokaa ihmiset ovat kodeissaan valmistaneet, mutta reseptikokoelmia on usein vaikea saada tutkittavaksi muualta kuin omien sukulaisten keittiöistä.

Tosin aina tämäkään ei ole mahdollista. Fredrikson kertoo, että hänen lapsuudenkodissaan kävi kuten monessa muussakin perheessä – kuolinpesää tyhjentäessä reseptilappusten ja ruokaohjevihkosten muodostamien läjien arvoa ei ymmärretty, vaan ne siivottiin keittiön kaapeista ja laatikoista suoraan roskikseen. Fredriksonin perheen tapauksessa jopa neljän sukupolven muistiin kirjaamista resepteistä säilyi ainoastaan pieni muista erillään ollut osa. Ruokahistorian lähdeaineistoja ei aina muutoinkaan löydy tavanomaisista paikoista. *Pöydän iloja pikkukaupungissa* -kirjassa mainitaan esimerkiksi tapaus, jossa jyvaskyläläiselle kauppias Gustaf Girsénille 1850-luvun jälkipuoliskolla lähetetyt yksittäisten ihmisten ostoslistat ehtivät toimia 1990-luvulle asti talojen ullakoilla lämpöeristeenä ennen kuin Fredriksonin isä kokosi paperilappuset muovikassiin ja luovutti ne pojalleen tutkittavaksi.

Paikalliseen ruokahistoriaan keskittyvä teos on tervetullut kirja-avaus, jonka tiedot ovat omiaan tämentämään kokonaiskuvaa Suomen ruokahistoriasta. Uusia näkökulmia avaa myös aiheen tarkasteleminen kaupunkilaisten ja kaupunkikulttuurin näkökulmasta. Kaupunkien ruokakulttuuri osoittautui ruoka-asioissa maaseutuun verrattuna usein hyvinkin notkeaksi. Esimerkiksi sienten syöminen ei kuulunut Keski-Suomen maaseudulla kansanomaiseen ruokakulttuuriin, mutta Jyvaskylän kaupungissa niitä sen sijaan suosittiin. Fredriksonin mukaan jyvaskyläläisissä ruokapöydissä tarjottiin yleisesti kanttarelliomelettia sekä sekasieni- ja murklasoosia – korvasienistä käytetty ruotsinkielinen *murkla*-nimitys vahvistaa ajatusta siitä, että sienä käyttivät ennen kaikkea kaupungin ruotsinkieliset säätyläiset.

Jyvaskyläläisille tuli tavaksi tarjota rapujuhliissaan kanttarelliomelettia voimakassuolaisten rapujen vasta-

painona. Rapujuhliissa ruoka kietoutui politiikkaan vuonna 1904 Venäjän ja Japanin välisen sodan aikana, jolloin loppukesän pimentyvinä iltoina järjestettyjä juhlia ryhdyttiin kirjan mukaan valaisemaan japanilaistyyppisillä paperilyhdyillä. Esivaltaa vastaan oli mahdollista kapinoida ruokapöydässäkin hyvin monenlaisin keinoin.

Pöydän iloja pikkukaupungissa -kirja kiinnostaa varmasti lukijoita myös Jyvaskylän ulkopuolella, ja teokselle on taatusti kysyntää lahjaksi annettavana tietokirjana. Tämä lienee ollut kustantajan tarkoituskin kirjan poikkeuksellisen komeasta ulkoasusta päätellen.

Ritva Kylli
dosentti, yliopistonlehtori
Oulun yliopisto

Naistenlehti kotirintaman ja isänmaan tukena

Seija Aunila & Jukka-Pekka Heiskanen:
Kotien salainen armeija. Naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina. Atena 2022. 334 s.
ISBN 987-951-1-423-01-0.

Filosofian tohtori ja toimittaja Seija Aunilan sekä toimittaja Jukka-Pekka Heiskasen yhdessä kirjoittama teos *Kotien salainen armeija* tuo toista maailmansotaa koskevaan tietokirjallisuuteen uuden näkökulman tarkastelemalla sota-aikaa naistenlehtien, erityisesti *Kotilieden* näkökulmasta. Vuonna 1922 perustettu *Kotiliesi* on Suomen pitkäaikaisin naisille suunnattu kaupallinen julkaisu. Toisen maailmansodan aikaan se oli tilaajamäärien perusteella selkeästi Suomen johtavin naistenlehti.

Kotien salainen armeija lähtee liikkeelle talvisodan syttymisestä 1939 ja seuraa sodan etenemisestä jatkosodan päättymiseen ja rauhan tuloon asti. Tekstiä täydentää runsas valokuvien perustuva kuvitus. Teos pohjautuu Aunilan vuonna 2020 Jyvaskylän yliopistossa tarkastettuun väitöskirjaan *Kuinka naistenlehdessä tuli osa sotapropagandaa: Naisihanteen muodostuminen ja muokkautuminen Kotiliesi-lehdessä toisen maailmansodan aikana*.

Aunilan väitöskirjassa analysoitiin *Kotilieden* lisäksi kahden muun naistenlehden, *Eevan* ja *Hopeapeilin*, sodanaikaista sisältöä sekä tarkasteltiin laajemmin lehtien merkitystä naiskuvan muodostajana. *Kotien salaisen armeijassa* keskitytään *Kotilieden* pitkäaikaisen päätoimittajan Alli Wiherheimon ja lehden keskeisten kirjoittajien, kirjailijoiden Katri Bergholmin ja Tyyne Tuulion, tutkija Elsa Enäjärvi-Haavion sekä harrastajakirjoittajan Impi Aronahon teksteihin ja toimintaan sota-aikana.

Naistenlehdet ymmärretään usein viihteellisenä journalismin muotona. Aunilan ja Heiskasen teos, samoin kuin Aunilan väitöskirja, osoittavat kuitenkin *Kotilieden* ottaneen sota-aikana vahvan roolin kotirintaman tukijana ja naisten sodanaikaisen yhteiskunnallisen roolin määrittelijänä. Lehti korosti äitien merkitystä korottamalla puolisonsa tai poikansa menettäneet naiset sankariäidin asemaan ja kannustamalla naisia entistä määrätietoisemmin perheenäidin rooliin. Lehti myös kehotti naisia hankkimaan vähintään kuusi lasta.

Toimitus- ja neuvottelukunnan vallasta kertoo karulla tavalla *Kotilieden* sisällöstä käyty keskustelu vuodelta 1943. Tulevaan numeroon ehdotettiin aiheeksi naisten uupumuksen käsittelyä sota-ajan olosuhteissa. Aihe pyyhittiin kuitenkin yli, ja sen sijaan lehdessä päätettiin antaa neuvoja työtehon lisäämiseen.

Kotilieden sisältöön vaikutti vahvasti päätoimittaja Alli Wiherheimon oma uskonnollinen vakaumus sekä kansalliseepos *Kalevalan* tuntemus. *Kalevalan* naisista etsittiin perusteluita *Kotilieden* linjalle. Ennen sotaa Wiherheimo näki *Kotilieden* Pohjolan emäntänä Louhena, joka toimi aktiivisesti naisten yhteiskunnallisen aseman parantamisen puolesta. Sota-aikana Louhi vaihtui Lemminkäisen äitiin, poikansa puolesta ponnistelevaan ja uhrautuvaan naiseen.

Kotilieden poliittinen rooli näkyi erityisesti Itä-Karjalan käsittelyssä. Jatkosodan aikana *Kotiliesi* osallistui aktiivisesti Suur-Suomen rakentamiseen ja Itä-Karjalan ”pelastamiseen” Suomelle. Kuuden lapsen tavoitteen, samoin kuin Itä-Karjalan ”vapauttamisen” korostumisen lehdessä, selittää omalta osaltaan Elsa Enäjärvi-Haavion rooli lehden keskeisenä avustajana. Hän oli Väestöliiton varapuheenjohtaja, ja kuuden lapsen tavoite oli juuri Väestöliiton muotoilema ihanne. Puolisonsa, kansanrunouden tutkija Martti Haavion kanssa Enäjärvi-Haavio oli ajanut Itä-Karjalan liittämistä Suomeen aktiivisesti jo ennen sotaa.

Kotiliesi ei ollut osa virallista sotapropagandaa. *Kotien salainen armeija* -teoksen mukaan *Kotilieden* toimituskunta sai päättää lehden sisällöstä itse, vaikka puolustusvoimien propagandaliitto sen toimintaa seurasi. Kysymystä siitä, millaista propagandaa *Kotiliesi* edusti, pohditaan teoksen jälkisanoina käsitteiden ”valkoinen”, ”musta” ja ”harmaa propaganda” kautta. Valkoinen propaganda on luotettavana pidettyä tietoa, jota vastaanottaja ei hahmota propagandaksi. Musta propaganda tunnustetaan propagandaksi ja valheeksi. Harmaa propaganda asettuu näiden kahden välimaastoon.

Aunila ja Heiskanen sijoittavat *Kotilieden* valkoisen propagandan edustajaksi, koska lehden päätoimittajalle Alli Wiherheimolle tiedon luotettavuus ja faktapitoisuus oli ehdottaman tärkeää. Aunilan ja Heiskasen mukaan *Kotilieden* ansio ja rooli sota-aikana oli se, että lehti tunsu perheenemäntien arjen ongelmat, tunnetilat ja

huolet ja vastasi niihin antamalla käytännön ohjeita, tukemalla lukijoita vaikeana aikana sekä tarjoamalla viihdykettä. Lehden sisällön tavoitteena oli edistää positiivista ja rohkaisevaa mielialaa.

Aunila argumentoi väitöskirjassaan *Kotiliedellä* olleen muihin naistenlehtiin verrattuna selkeän propagandistinen sisältö. Myös *Kotien salainen armeija* -kirjassa tämä tuodaan esiin. Kysymystä lehden edustamasta propagandasta tyydytään kirjassa kuitenkin pohtimaan supeasti valkoisen propagandan näkökulmasta. Tällöin lehden rooli yhteiskunnallisena vaikuttajana jää käsittelemättä, vaikka kirjan sisältö tämän merkityksen selkeästi osoittaa.

Propaganda on tutkimuksessa määritelty ajatusten, mielipiteiden ja valtaa käyttävien ideologioiden viestimiseksi joukoille. Laaja propagandan määritelmä sisältää kaiken järjestelmällisen yrityksen vaikuttaa vastaanottajan asenteisiin, maailmankatsomukseen ja käyttäytymiseen. Tästä näkökulmasta esimerkiksi *Kotiliedessä* annettu neuvo hankkia kuusi lasta sekä nuorten naisten kannustaminen avioitumaan sotainvalidin kanssa eivät olleet vain arjen ongelmiin annettuja neuvoja, vaan pronatalismia edustavaa ja sodan tavoitteita tukevaa mielipiteen muokkausta.

Lehden edustamia tavoitteita analysoitaessa huomiota olisi voinut kiinnittää myös median rooliin aktiivisena toimijana, joka ei ainoastaan edusta, vaan sisällön ja sitä koskevien valintojen kautta osallistuu naiskäsityksen luomiseen. Tällöin olisi tarkasteltava kirjan kuvitukseen voinut sisällyttää myös lehdessä julkaistut piirros- ja valokuvat, jotka nekin osaltaan vaikuttivat siihen, millaisia tulkintoja lehti halusi lukijoilleen tarjota.

Yksi kirjan keskeisimmistä väitteistä on se, että *Kotilieden* tehtävä ja sisältö muuttuivat sota-aikana selkeästi: ennen sotaa ja sen jälkeen lehti oli yhteiskunnallisempi, mutta sota-aikana lehti keskittyi korostamaan naisten roolia äitinä. Tämä väite on kiinnostava, sillä aiempi tutkimus on todennut naisten roolin muuttuneen sota-aikana juuri päinvastaiseen suuntaan. Naisten työssäkäynti yleisty ja he alkoivat tehdä myös aiemmin ”miesten töinä” pidettyjä töitä. Aiempi naistenlehtiä koskeva tutkimus on myös väittänyt, että naisten työntekoa koskeva sisältö kasvoi sota-aikana naisten lehdissä. *Kotien salainen armeija* kiinnittää tämän sijasta huomiota siihen, kuinka *Kotiliesi* pyrki sota-aikana entisestään vahvistamaan äitiyden merkitystä.

Onkin harmi, etteivät Aunila ja Heiskanen käy vuoropuhelua aiemman tutkimuksen kanssa. Esimerkiksi kysymykseen lehden edustaman propagandan sisällöstä olisi antanut vastauksia *Kotilieden* kontekstointi vahvemmin osaksi niin suomalaista porvarillista naisliikettä kuin myös naistenlehtigenreä. Ne kumpikin edustavat naisten näkökulmaa yhteiskuntaan. Aunila ja Heiskanen kyllä toteavat *Kotilieden* edustaneen 1900-luvun alussa muotoiltua siveellistä sekä äidillisyyteen, toimeliaisuus-

teen ja uhrautuvaisuuteen keskittyvää naiskäsitystä, mutta lehden suhdetta naisliikkeeseen olisi voinut käsitellä kirjassa syvällisemmin.

Naistenlehden konseptin ja idean selittäminen taas olisi avannut kirjan käsittelemiin teemoihin selkeämmän näkökulman erityisesti silloin, kun Aunila ja Heiskanen pohtivat, miksi lehti käsitteli asioita niin kuin se käsitteli. Tekijät esimerkiksi kysyvät, miksi isien roolia ei nostettu esiin ja vastaavat, että ”ehkä tähän oli käytännöllinen syy: Kotiliesi oli naisille suunnattu lehti”. Lehden sisällön keskittymistä naiseen selittää juuri se, että *Kotiliesi* edustaa naistenlehden konseptia, jolloin miehet ovat yleensä sivuhenkilöitä.

Kotien salainen armeija -teoksen keskeisin ansio on naistenlehtien toimitustyön taustojen avaaminen. Alli Wiherheimon päiväkirjat ja arkistolähteet valottavat, millaista lehtityö oli sota-ajan pommitusten, pelko-

jen, huolien, menetysten ja aineellisen pulan keskellä. Kirjassa havainnollistuu myös se, kuinka kirjoittajien omat kokemukset vaikuttivat heidän tapaansa käsitellä asioita. Aluksi lehti glorifioi rintamalla kuolleita sotilaita, mutta myöhemmin sävy muuttui. Omaisten surua ymmärrettiin paremmin, kun myös toimittajat saivat omakohtaista kokemusta menetyksistä.

Naistenlehtien sisällössä keskeistä on asioiden käsittely naisten näkökulmasta, jolloin yksityiselämän ja arkielämän kysymykset painottuvat. Ne siis tekevät yksityisestä julkista ja poliittista. Tässä on myös *Kotilieden* arvo median muotona ja naisten yhteiskunnallisen roolin määrittelijänä. *Kotien salainen armeija* tuo kotirintaman naisten huolet ja heille osoitetut vaatimukset lähelle lukijaa, mutta *Kotilieden* roolista yhteiskunnallisena vaikuttajana ja mielipiteiden muokkaajana teos antaa lopulta vaillinaisen kuvan.

Arja Turunen
FT, dosentti
Jyväskylän yliopisto

**Vastaväittäjä,
jos haluat julkaista arviosi
Historiallisessa Aikakauskirjassa
ota yhteyttä toimitukseen!**